

Bogdan MURGESCU, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Edit. Polirom, 2010, 523 p.

O lucrare temeinic documentată care să așeze evoluția teritoriilor românești în ansamblul peisagistic al vieții social-economice europene de-a lungul ultimelor secole era demult necesară, prin urmare încercarea temerară a cunoscutului istoric Bogdan Murgescu de a întreprinde acest lucru este binevenită acum, la câțiva ani după aderarea la Uniunea Europeană. După cum se știe, această aderare a impus numeroase criterii de evaluare și chiar de ierarhizare la scară continentală, iar astfel a reieșit curând că România se afla în ultimul eșalon al țărilor europene la principalii indicatori calitativi și cantitativi. Un indicator sintetic în acest sens este PIB pe cap de locuitor și autorul adoptă acest criteriu de evaluare al nivelului de dezvoltare pentru o țară la un moment dat, deși exprimă - pe de altă parte - numeroase rezerve în ce privește valabilitatea lui absolută. Oricum ar fi, se pare că ceva mai bun pentru moment nu s-a găsit și autorul pornește într-o lungă cursă a timpului pentru a urmări evoluția comparativă a PIB în diverse țări europene și în România. Spre deosebire de numeroși autori care fac greșeala de a compara nivelul de dezvoltare românesc direct cu cele mai evolute țări pe plan continental, Bogdan Murgescu este conștient de inevitabila distorsiune dimensională ce apare în acest fel și caută parteneri de comparație pe măsură, anume țări de dimensiuni modeste, aflate în poziție periferică, cum ar fi Serbia, Irlanda, Danemarca. În acest fel cursa spre modernizare pornește de la un handicap aproximativ egal în jurul anului 1500, dar după cinci secole apar diferențe foarte sensibile între Danemarca și Irlanda, care ajung în topul european - deși nu dispun de bogății ale subsolului și se rezumă la prelucrarea industrială a produselor agrare - și România și Serbia, care în cursul „industrializării socialiste” au făcut supraeforturi pentru valorificarea resurselor minerale. Dacă ne gândim e chiar ciudat - foarte, foarte ciudat - că petrolul, gazele naturale, aurul, argintul și pădurile românești nu au putut produce atâta bogăție cât vacile cu lapte, găinile și grâul din Danemarca - cu atât mai mult cu cât acestea din urmă nu lipseau deloc nici în România! Bineînțeles, autorul își îndeamnă cititorii să caute o explicație, cu atât mai mult cu cât, în conștiința colectivă românească, bogățiile României primesc dimensiuni de-a dreptul legendare - deși la ora actuală nu a mai rămas mare lucru din ele. În decursul ultimului secol în istoria României bogăția potențială și sărăcia reală se iau la întrecere și nu se știe din ce cauză cursa este mai tot timpul câștigată de sărăcie. Dar Bogdan Murgescu caută cu mult curaj explicații și demontează pas cu pas miturile care însoțesc istoria economică românească.

Un asemenea factor de întârziere a dezvoltării, invocat tot timpul în istoriografia românească, era „jugul otoman”, în special obligațiile financiare și în natură către Poartă, care erau tot timpul supraevaluate; în special cercetătorii de la Institutul de studii istorice și social politice de pe lângă C.C. al P.C.R. primeau „indicații prețioase” să umfle cuantumul lor, până se ajungea la cifre de-a dreptul astronomice. Nu e vorba că ele nu ar fi fost împovărătoare, dar autorul încearcă să recalculeze valoarea lor la dimensiunea reală, în funcție de cursul real în aur al diverselor unități de schimb otomane, care se depreciau cu timpul, astfel încât cuantumul total al obligațiilor financiare devenea foarte fluctuant. În imaginarul românesc epoca fanariotă este cea mai cumplită, dar, după părerea autorului, aceste obligații au atins valori mai modeste în secolul al XVIII-lea, în comparație cu multe perioade anterioare. Autorul constată de altfel că aceste obligații au silit țările române să se îndrepte spre economia monetară, fiind astfel și un factor de modernizare a vieții sociale.

Pentru istoriografia națională românească reprezintă un motiv permanent de satisfacție faptul că, în pofida vicisitudinilor, țările române și-au conservat instituțiile de stat și elita politică autohtonă în timpul dominației otomane. E drept că au reușit să se impună cu timpul numeroși mari proprietari funciari de origine greco-levantină, ceea ce a provocat anumite tensiuni politico-sociale, dar aceștia erau creștini ortodocși, astfel încât nu au schimbat fundamental modul de viață al elitelor. Spre deosebire de aceasta, în Bulgaria și Serbia aristocrația autohtonă a fost înlocuită de stăpânitori otomani prin spahiii turci, care-și însușeau plusprodusul provenit de la țărănimea locală. Situația părea să fie foarte neplăcută pentru civilizația indigenă, cu toate acestea ea a avut urmări cu totul neașteptate pentru evoluția social-economică pe termen lung. Odată cu desfășurarea războiului de eliberare de către sârbi în cursul secolului al XIX-lea, spahiii au fost înlăturați, fără a fi înlocuiți de o clasă privilegiată autohtonă întrucât, după cum subliniază autorul, principele Miloș Obrenovici se temea de consolidarea unei aristocrații sârbești. Pământurile

spahiilor au fost redistribuite între țărani, iar astfel s-a format o pătură numeroasă de cultivatori liberi mijlocași care – drept urmare – s-au îndreptat în direcția economiei de piață, fiind direct interesați să mărească producția vegetală și animalieră. A rezultat o economie agrară relativ îmbelșugată, în funcție de împrejurările de moment. Autorul dă de înțeles că oarecum asemănător s-au petrecut lucrurile în Bulgaria. În comparație cu aceasta, menținerea aristocrației autohtone la putere în Țările Române a dus la instituirea unei capcane sociale în economia agrară, întrucât deținând pământul, elita a căutat să-și aservească forța de muncă țărănească pe termen lung. Slăbirea presiunii turcești în secolul al XIX-lea a facilitat acest lucru, începând cu Regulamentul Organic și cu Tratatul de la Adrianopol, care a deschis piața europeană pentru produsele agrare românești. Cu toate acestea, autorul avertizează că exporturile de cereale românești nu au crescut spectaculos după Tratatul de la Adrianopol, zdruncinând astfel o piatră de temelie unanim acceptată în istoria economică românească. Totuși, până la urmă România s-a impus într-o oarecare măsură pe piața europeană a cerealelor, furnizând între 10%-12% din importurile europene, iar imaginea de exportatoare de cereale a devenit până la urmă un clișeu binecunoscut. Autorul subliniază că România a mărit furniturile de cereale în special după anul 1873, când prețurile mondiale au început să scadă, cu toate acestea trebuie remarcat că ele au asigurat o balanță comercială activă, laolaltă cu exporturile de produse petrolifere. Astfel, leul românesc avea un curs stabil, iar Banca Națională a României deținea rezerve valutare suficiente, de asemenea un stoc de aur foarte însemnat. Prin urmare, se putea acoperi și consumul de produse industriale, care, la un moment dat, proveneau aproape în întregime din import.

Bineînțeles, autorul are în vedere și situația industriei autohtone și pune în discuție politica de protejare și încurajare a industriei, care până la urmă s-a dezvoltat în ritm accelerat după anul 1900, fără să schimbe, însă, configurația binecunoscută a României ca țară „eminamente agrară”. Și alte inițiative de modernizare ale economiei românești sunt analizate cu mari rezerve de autor, ca de exemplu construcțiile de căi ferate, dar nu prea existau alternative în secolul al XIX-lea pentru a cupla diferitele regiuni ale țării, căci telegraful putea, de exemplu, transmite doar informații, nu și mărfuri în cantitate mare. Toate încercările de modernizare se suprapuneau pe o structură cu totul anacronică a proprietății agrare, atunci când circa 5.000 de mari proprietari dețineau peste jumătate din suprafața agricolă a țării, pe când marea majoritate a gospodăriilor țărănești aveau mai puțin de cinci hectare de pământ fiecare. Această stare de fapt este zugrăvită incisiv de autor, care subliniază inechitatea socială și caracterul exploziv al raporturilor agrare, faptul că structura socială din lumea rurală devenea „un factor de blocaj social”. Cu toate acestea, în alte pagini se remarcă creșterea însemnată a producției agricole, de circa 3,7 ori până la Primul Război Mondial, în condițiile în care randamentele românești la hectar abia depășeau media europeană în pragul ostilităților. Pe lângă structurile de proprietate inechitabile, creșterea rapidă a populației rurale a dus de fapt la insuficiența hranei. În aceste condiții ne-am fi așteptat la declanșarea unui însemnat proces de emigrație către America, așa cum s-a întâmplat în Transilvania învecinată, de unde au plecat sute de mii de țărani. Dimpotrivă, aflăm cu surprindere că în România au venit imigranți în număr mare, mai ales personal calificat, muncitori, negustori, meșteșugari și industriași. Aici ar putea fi amintite zecile de mii de evrei care au imigrat în Moldova, ca și miile de greci din Brăila și Galați. Și mai surprinzător este faptul că au venit și din Transilvania peste 100.000 de persoane, dintre care circa 10% erau maghiari și germani, acest număr fiind doar cu puțin mai redus decât cel al emigranților către America. Or, dacă exodul către America era perfect explicabil, o asemenea afluență de populație către România suprapopulată și aflată în stare de blocaj social ridică numeroase semne de întrebare. Nu cumva oportunitățile de câștig din Vechea Românie erau cu mult mai numeroase și variate decât păreau ele la prima vedere? Nu cumva la nivelul mediu social mobilitatea era de fapt foarte intensă, iar populația agrară locală extrem de conservatoare și neinstruită nu știa să profite de ocazii și nu se gândea nici măcar la emigrare? Paralelismul istoric în care se angajează autorul în acest sens este foarte sugestiv, având în vedere stările sociale din îndepărtata Irlandă, aflată la remorca economiei britanice, situație care oferea mai mari posibilități de export pentru produsele agrare, chiar și industriale, și ocazii de angajare pentru cei aflați în căutare de lucru. Este descrisă în mod sugestiv evoluția dramatică pe plan demografic a Irlandei, începând cu „marea foamete” din anii 1845-1851 și până la emigrația intensă care a scăzut populația țării aproape la jumătate, până la sfârșitul secolului. Deși aceste fenomene păreau extrem de dăunătoare, rezultanta lor statistică este surprinzătoare, întrucât au săltat în mare măsură PIB-ul pe cap de locuitor în Irlanda. Și într-adevăr, se pune întrebarea, până la ce punct locuitorii unei țări înseamnă „capital al forței de muncă” – adică un factor pozitiv – și de unde începând se

transformă în „suprapopulație” – adică un factor negativ, împovărat. Dilemă care nu a apărut nicidecum în cazul Danemarcei, care, aflată la intersecția unor zone economice care absorbeau mari cantități de produse agrare – Anglia, Belgia, Germania –, a știut din plin să-și valorifice șansele de dezvoltare. Autorul scoate în evidență modul în care țărâna daneză, care deținea proprietăți de mărime mijlocie, a știut să valorifice produsele agricole și animaliere în funcție de conjunctură, datorită nivelului de instrucție corespunzător, hâmiciei și adaptabilității. Performanțele agrare daneze au fost în mare măsură favorizate de gradul înalt de organizare și asociere a fermierilor danezi, fenomen remarcat de altfel și de Virgil Madgearu în cunoscuta sa culegere de studii intitulată *Agrarianism, capitalism, imperialism*. În pofida faptului că, la un moment dat, a suferit mari pierderi de teritoriu și de populație, Danemarca și-a dezvoltat o însemnată industrie prelucrătoare a produselor vegetale și animaliere, promovând cu succes în „liga economiilor dezvoltate”. În acest fel și PIB-ul pe cap de locuitor al Danemarcei ajunge la un nivel avansat în ierarhia țărilor europene, 3.912 dolari 1990, conform calculelor lui Angus Maddison, de peste două ori mai mult decât cei 1.741 dolari înregistrați în România recalculată la dimensiunile ei interbelice. Performanța teritoriilor românești era deci modestă în anul 1913, cu toate acestea era cea mai înaltă în Europa Răsăriteană, cu excepția Ungariei și a viitoarei Cehoslovacii, de asemenea depășea media mondială de 1.525 de dolari 1990. O explicație a performanței mediocre consta în separarea teritoriilor românești între mai multe state, cu bariere vamale proprii, exercitând politici economice foarte diferite, față de care aceste teritorii se aflau într-o situație periferică și din punctul de vedere al vieții de afaceri. În comparație cu aceasta, era de așteptat ca reunirea teritoriilor românești într-un stat unitar, cu un teritoriu vamal protejat, să accelereze sensibil cel puțin dezvoltarea industriei. O reformă agrară urma să deblocheze dezvoltarea agriculturii, să scape țărâna din menghina marilor proprietari și arendași, devenind o clasă socială de gospodari independenți și întreprinzători, iar acest lucru chiar s-a întâmplat. România Mare era una dintre puținele țări europene care deținea absolut toate resursele de combustibil și materii prime necesare pentru expansiunea industrială internă, dar rămăneau largi posibilități și pentru export. În comparație cu aceste premise foarte favorabile, ce constată calculele lui Angus Maddison pentru anul 1929, adică la zece ani după război? În loc să crească, PIB-ul pe locuitor scade în România la 1.152 dolari 1990, adică cu mai mult de o treime, ajungând la penultima poziție în Europa de Răsărit, înaintea de Albania, și cu mult sub media mondială de 1.806 dolari. O scădere de o treime a PIB/locuitor echivalează în realitate cu o catastrofă și numai un cataclism natural înspăimântător, un război civil distrugător sau o epidemie devastatoare puteau avea un asemenea efect. Din fericire, aceste lucruri nu s-au întâmplat în România, în schimb s-au petrecut în Rusia Sovietică vecină. Cu toate acestea, acolo PIB/locuitor a scăzut de la 1.488 dolari în 1913 la 1.386 dolari în 1929, adică cu numai 6,85%, după părerea lui Angus Maddison, depășind sensibil PIB-ul românesc pe cap de locuitor, deși în 1913 reprezenta doar 85,46% din acesta. Asemenea calcule trezesc nedumerire, mai ales dacă avem în vedere că în 1929 producția agricolă era de 281 lei aur/locuitor în România, iar în 1913 era de numai 242 lei aur în România Veche, după calculele lui Victor Axenciuc. Nu avem motive să credem că în Transilvania antebelică producția agricolă pe cap de locuitor era mai mare, întrucât produsele erau vândute în cea mai mare parte pe piața internă a Monarhiei Austro-Ungare la prețuri mai mici decât cele obținute de produsele din România Veche la export. Dar ceea ce trebuie reținut este faptul că în principalul sector al economiei naționale produsul pe cap de locuitor nu scade până în 1929, ceea ce pune sub semnul întrebării valabilitatea calculelor lui Angus Maddison. În timp ce în agricultură rezultatele sunt discutabile, datorită urmărilor imediate ale reformei agrare, care au redus producția la hectar, în alte domenii progresele valorice din primul deceniu sunt binecunoscute. În ramura petroliferă valoarea producției de petrol brut reprezintă 7,95 lei pe locuitor în 1913, dar 13,28 lei aur în 1929, pe când la prețurile de export ele se dublează de la 14,37 lei aur pe locuitor la 28,42 lei pe locuitor în 1929. O foarte mare amploare iau exploatarea forestieră după război, iar dacă în 1913 exportul de lemn și derivate este neglijabil, în 1929 ele reprezintă 145.093.954 lei aur la cursul francului elvețian, deci 8,22 lei aur pe locuitor. Paralel cu aceasta, valoarea producției obținute în industria lemnului crește de la 3.212 milioane lei hârtie (99,22 milioane lei aur) în 1922 la 5.363 milioane lei hârtie (166,29 lei aur), deci pe cap de locuitor de la 6,21 lei aur la 9,43 lei aur. În industria transformatoare românească progresele sunt de altfel evidente în primul deceniu interbelic în comparație cu începutul secolului și ele pot fi urmărite la nivelul provinciilor istorice. Pentru România Veche cele 584 milioane lei aur înseamnă circa 74 lei pe cap de locuitor în 1915, iar în 1929 valoarea producției industriale a fost de 28.456 milioane lei, adică 882,35 milioane lei aur, deci 88,45 lei aur pe cap de locuitor, indicând o creștere de 16%. În Transilvania

progresele sunt și mai evidente, căci N.P. Arcadim a calculat la 14.593 milioane lei hârtie 1939 valoarea producției industriale prelucrătoare în preajma războiului, ceea ce înseamnă aproximativ 450,4 milioane lei aur, deci circa 92 lei pe cap de locuitor. După război industria ardelenescă scapă de concurența produselor provenind din regiunile mai dezvoltate ale fostului Imperiu, ba mai și beneficiază de protecție vamală tot mai mare, găsește debușee foarte largi pe piața României Mari, astfel că se dezvoltă în ritm accelerat. Până în 1929 valoarea producției industriale ardelenesti crește la 23.671 milioane lei hârtie, respectiv 734 milioane lei aur, deci 130 lei aur pe cap de locuitor, indicând un spor de 42%. Dar creșterea globală reprezintă un spor de 62,20% în lei hârtie sau de 63% în lei aur. Aceste cifre sunt desigur aproximative, dar indică faptul că industria prelucrătoare din Transilvania continuă în ritm accelerat revoluția industrială întreruptă de războiul mondial. Cu toate acestea, dezvoltarea industrială nu a fost unanimă, căci acele ramuri extrem de importante ale industriei ardelenesti care erau mineritul și siderurgia nu ating parametrii anului 1913 până în anul 1929. Producția de minereu de fier, fontă, oțel, sare, aur, argint, cărbune nu atinge nivelul antebelic, în Transilvania, dar, bineînțeles, depășește dimensiunile unei recenzii o recalculare a pierderilor în lei aur care provin de aici pentru economia românească în anul 1929. Desigur, Angus Maddison cunoștea aceste date, de unde ar fi putut argumenta reducerea de PIB/locuitor în România față de anul 1913. Cu toate acestea, i-am putea servi lui Angus Maddison niște surprize foarte mari. În timpul războiului mondial, odată cu străduința autorităților administrative și militare austro-ungare de a controla activitatea întreprinderilor furnizoare de combustibil și de produse cu valoare strategică, proprietarii acestor întreprinderi au introdus, la rândul lor, sistemul contabilității paralele și odată cu aceasta a apărut o economie subterană de dimensiuni uriașe. În special întreprinderile carbonifere raportau o scădere tot mai mare de producție de la un an la altul, dar în realitate vindeau clienților tradiționali cantități sporite de combustibil la suprapreț, iar inflația favoriza acest lucru. Au introdus principiul beneficiului net de 30% în viața de afaceri, adică refuzau să livreze cărbune dacă nu li se asigura această rată a profitului. La sfârșitul războiului, în decembrie 1918, guvernele românești au pus întreprinderile carbonifere maghiare din Valea Jiului sub sechestru, au rechiziționat producția de combustibil, obligând întreprinderile să furnizeze 80%-90% din producție către C.F.R. și Armata Română. Întreprinderile carbonifere maghiare au respectat aceste dispoziții numai pe hârtie și au raportat reducerea producției la jumătate, partea neraportată fiind vândută pe piața paralelă. Curând au început tratativele de naționalizare, oamenii de afaceri români din Partidul Liberal au preluat jumătate din capital și controlul de fapt asupra afacerilor cu cărbune din Valea Jiului. Era prea târziu ca să mai schimbe sistemul, așa că au continuat să raporteze numai o parte din producție. Dar contabilitatea secretă a societăților s-a păstrat, ceea ce ne-a dat posibilitatea de a recalcula producția de cărbune din Valea Jiului. Redăm mai jos numai producția și valoarea reală dintre anii 1926-1929, în comparație cu cea raportată de către societățile Petroșani, Lupeni, Valea Jiului de Sus și Lonea:

	Producția raportată (tone)	Producția recalculată (tone)	Valoarea raportată (lei)	Valoarea recalculată (lei)
1926	1.787.131	3.959.451	2.032.299.592	4.692.785.962
1927	1.823.062	4.194.392	1.675.540.145	5.027.314.556
1928	1.713.266	4.032.814	1.840.834.005	4.532.575.133
1929	1.731.363	4.380.566	1.611.657.269	4.536.425.210

Pentru că aceste diferențe par exagerate, chiar incredibile, vom preciza numai că întreprinderile miniere continuă ritmul de dezvoltare cantitativă a producției de cărbune din Valea Jiului dinainte de anul 1913 și corespund totodată cu ritmul de creștere al producției industriale din Transilvania anilor 1921-1929, principala consumatoare de combustibil. Dacă între 1904-1913 producția de cărbune de la Petroșani crește cu 79,25%, între 1921-1929, producția recalculată sporește cu 62,85%, deci nu e niciun miracol. Concomitent, creșterea valorică a industriei prelucrătoare ardelenesti era de 62,20% între anii 1914-1929. Să trecem la analiza vieții economice românești între anii 1930-1939, pe care autorul o înglobează sub titlul sugestiv de *Succesul limitat al anilor '30*. Se știe că între 1937-1939 industria minieră

și prelucrătoare a României atinge nivelul maxim interbelic. În acești ani și în Transilvania produsele industriei miniere, anume aurul, argintul, plumbul, cuprul, sarea, depășesc în foarte mare măsură nivelul antebelic. De asemenea, producția de oțel și laminate depășește cu mult nivelul din 1913 și numai producția de minereu de fier și fontă atinge niveluri modeste. Producția raportată de cărbune este de asemenea cu mult mai mică în Transilvania decât în 1913, dar dacă avem în vedere uriașa piață neagră a combustibilului, reiese că numai în Valea Jiului producția de huilă a însemnat de fapt 4.415.000 t în 1939, în loc 1.497.210 tone cât s-a înregistrat în mod oficial. Economia subterană funcționa și în industria petrolului. Calculele noastre preliminare învederează că societățile Astra Română și Steaua Română raportau numai jumătate din încasările reale, în special când era vorba de exporturi. Tot astfel, avem bănuiele întemeiate că exportatorii de cereale nu raportau corect nici cantitățile reale exportate, nici sumele încasate, datorită faptului că inițial au fost impuse taxe de export, iar apoi au fost încasate prime de export. În domeniul exportului de produse lemnoase, cele peste 20 de filiale din România ale concernului italian Foresta își decontau vânzările direct către societatea-mamă sau alte filiale din străinătate, prin urmare nu se cunosc nici în acest caz încasările reale. Cele expuse mai sus fac cu totul îndoielnice calculele efectuate de istoricii din străinătate asupra valorii reale a Produsului Intern Brut în România în perioada interbelică. Aceștia iau în calcul numai datele statistice oficiale, cu caracter general, întrucât nu cunosc împrejurările reale ale vieții economice din România. Ei privesc desfășurarea proceselor economice de la mare înălțime, din avion, or, activitatea întreprinderilor românești ar trebui studiată la microscopul electronic pentru a afla dimensiunile reale.

În domeniul activității industriale deocamdată acceptăm datele statistice oficiale și ne oprim la nivelul anului 1938, când valoarea de producție a industriei prelucrătoare de pe teritoriul României vechi poate fi recalculată la circa 1.137.728.650 lei aur la cursul francului elvețian, deci circa 100 lei aur pe locuitor, reprezentând o creștere de 35% față de 74 lei aur producție industrială pe locuitor în 1915. În Transilvania producția industriei prelucrătoare însemna în 1938 circa 855.127.882 lei aur, adică 146 lei aur/locuitor, față de 92 lei aur înainte de război, deci o creștere de 58%. Având în vedere că în 1938 valoarea producției agricole pe locuitor rămâne aproape identică cu cea din anii 1911-1915, nu știm cum a calculat Angus Maddison o descreștere de PIB/locuitor de 28,66% în comparație cu anul 1913, adică 1.242 dolari 1990, față de 1.741 dolari. Aici trebuie remarcat că România rămâne singura țară din tabel în care PIB/locuitor scade în 1938 comparativ cu 1913, în toate celelalte țări creșterea fiind semnificativă. Desigur cu excepția Spaniei, unde criza economică a fost foarte gravă, s-a desfășurat un război civil devastator între anii 1936-1939, deci să nu ne mirăm că PIB/locuitor a fost de 1.790 dolari 1990 pe locuitor, în comparație cu 2.056 dolari/locuitor în 1913, adică cu numai 13% mai puțin. În comparație cu aceasta în România descreșterea a fost de proporții duble, deci ar fi trebuit să se întâmple evenimente foarte grave, de care istoricii încă nu au luat cunoștință. O altă posibilitate ar fi aceea că Angus Maddison a calculat greșit PIB/locuitor pentru România în anul 1913, deci întreaga serie de date privind comparațiile ulterioare este fundamental greșită. Datorită acestui fapt și comparațiile cu țara vecină, Iugoslavia, pe care Bogdan Murgescu o desfășoară destul de amănunțit, pornește de la premise discutabile. Anume Iugoslavia pornește de la o diferență enormă în anul 1913 în comparație cu România, de la numai 1.057 dolari 1990 pe locuitor, ceea ce reprezintă o subevaluare evidentă. Când spunem acest lucru ne referim la faptul că atât în Iugoslavia, cât și în România importante teritorii provin din fosta Austro-Ungaria, pentru care David F. Good a făcut evaluări globale în dolari 1980 pentru anii 1870-1910. Media de dezvoltare a acestor teritorii era de circa 750 de dolari 1980 pe cap de locuitor în anul 1910, la care adăugând Serbia și Muntenegru, această medie scade la 720 de dolari. În cazul României, Transilvania, Banatul și Bucovina se situau la circa 800 de dolari PIB/locuitor în 1910, la care adăugând România Veche și Basarabia se ajunge la circa 770 dolari pe locuitor, la nu prea mare diferență față de viitoarea Iugoslavia. Desigur, trebuie spus că aceste calcule sunt foarte aproximative. Sarcina de a recalcula nivelul mediu de dezvoltare al teritoriilor românești exprimat în PIB/locuitor înaintea Primului Război Mondial încă nu a fost rezolvată mulțumitor în istoriografia economică românească și ea ar necesita un timp îndelungat de studiu, eventual subiectul unei teze de doctorat. Pe această cale chiar îi sugerăm d-lui Bogdan Murgescu să propună o asemenea teză unui doctorand de al său. Complexitatea unei asemenea teme este de fapt extraordinară, dacă ne gândim numai la faptul că circulau patru monede diferite pe aceste teritorii, leul aur, coroana maghiară, coroana austriacă, rubla rusească, iar echivalarea lor în valută forte este extrem de dificilă. Ar

mai trebui consultată o vastă literatură istorică în limbile română, maghiară, germană, rusă, ceea ce iarăși pune probleme numeroase. Nu credem că Angus Maddison și-a sacrificat timpul prețios pentru fleacuri, așa că a obținut rezultate cam la întâmplare pentru anul 1913 pentru toate țările din Europa Centrală și de Est, iar după părerea noastră aproape întreaga serie de date este greșită. De exemplu, nu credem că PIB/locuitor era mai mare în 1913 în Ungaria decât în viitoarea Cehoslovacie, care deținea 70% din industria întregii Monarhii. Metodele de calcul matematice folosite de Angus Maddison sunt iarăși atât de complexe încât depășesc capacitatea noastră de a înțelege. Când stabilește media a șapte țări central-europene la 1.695 dolari 1990 pe locuitor în anul 1913 ne-am fi gândit că este vorba de media aritmetică, or, nu este așa, încât aceasta reprezintă doar 1.582 dolari. Și tot așa se merge înainte începând din anul 1919 până în anul 1938. Desigur Bogdan Murgescu formulează el însuși numeroase rezerve față de calculele lui A. Maddison și expune mai multe variante, dintre care, nu întâmplător, cele mai verosimile sunt cele obținute de Victor Axenciuc. Tot astfel, calculele lui Paul Bairoch și Mark Harrison par să se bazeze pe o judecată echilibrată. Bogdan Murgescu însuși nu pare să adere explicit la vreuna dintre variante și pare să lase cititorul să opteze. În orice caz, încearcă să evalueze lucid și cu clarviziune evoluția economică și socială a României interbelice, asumându-și menirea de demolator al miturilor. Desigur, aici trebuie avut în vedere că în primii ani ai puterii comuniste era interzis să afirmi ceva pozitiv despre „regimul burghezo-moșieresc”, tot așa cum în anii „comunismului național” nu era voie să spui nimic rău despre „desăvârșirea statului național unitar român”, rod al „luptei maselor populare pentru eliberarea socială și națională”. Autorul încearcă să tempereze entuziasmul celor care supraevaluează realitățile perioadei interbelice, aducând numeroase date statistice în sprijinul afirmației că România nu a reușit să recupereze aproape nimic din handicapul perioadelor anterioare. Cu toate acestea, ni se pare că formularea referitoare la „eșecul economic” al perioadei interbelice este prea severă, mai degrabă este vorba despre faptul că diferite compartimente ale economiei naționale românești au evoluat cu viteze inegale. Aici ne referim în special la progresul evident al României în domeniul industriei miniere și prelucrătoare în comparație cu 1913, astfel încât ni se pare mai potrivită o altă formulare a autorului, și anume aceea privitoare la „succesul limitat al anilor '30”. Autorul explică limitele rezultatelor obținute în perioada interbelică și prin faptul că cercurile de afaceri din România nu au știut să valorifice la timp conjuncturile potrivite pentru mărfurile de export - cerealele și petrolul - exportând cantități sporite exact în anii în care prețurile internaționale scădeau drastic. Responsabilitățile conducerii politice sunt încă puse în discuție, iar „naționalismul economic” liberal pare să fie vinovat de insuficiența afluenței de capital din străinătate. Pe lângă aceasta, autorul socotește că Vintilă Brătianu a dus o politică financiară foarte conservatoare, nepotrivită pentru noile împrejurări concrete interbelice, ceea ce a determinat până la urmă restrângerea pieței financiare. După părerea noastră, principala deficiență a politicii economice interbelice a fost faptul că, paralel cu desfășurarea reformei agrare, nu a fost înființată o instituție de credit specializată în acordarea de împrumuturi avantajoase pe termen lung către țărani și nu s-a realizat un sistem de vânzare a utilajelor agricole cu plata în rate. De asemenea, nu s-au luat măsuri hotărâte împotriva evaziunii fiscale, oamenii de afaceri liberali fiind ei înșiși inițiatorii și, prin urmare, părtași la acest sistem.

În comparație cu aceasta, este urmărită cu multă atenție evoluția situației economice în statul vecin, Iugoslavia, unde creșterea economică pare mai evidentă decât în România, în mare parte chiar datorită faptului că ocaziile de export au fost mai bine valorificate. Pe lângă aceasta țara era mai bine poziționată față de piețele de desfacere care ofereau prețuri cu mult mai favorabile. Anumite accente de naționalism economic au existat și aici, dar în ansamblu au fost atrase capitaluri însemnate din străinătate și s-au format noi zone industriale, cum ar fi complexul metalurgic de la Jugočelik-Sarajevo. O reformă agrară s-a întreprins și în Iugoslavia și drept urmare pătura țăranilor cu proprietăți mijlocii s-a consolidat, aceștia știind să valorifice piețele de desfacere mai bine decât cei din România. Cu toate acestea, evoluția Iugoslaviei se înscrie la „limitele succesului economic”, deși creșterea PIB/locuitor este însemnată, de 28% în 1938 în comparație cu anul 1913, depășind nivelul brut românesc, conform calculelor lui Angus Maddison, dar noi ne îndoiim de acest lucru.

Autorul întreprinde o pătrunzătoare radiografie și asupra evoluției economice din Danemarca, subtitlul enunțând din start „consolidarea statutului de țară dezvoltată”. După cum reiese, poziția de neutralitate din timpul războiului nu a scutit Danemarca de griji, iar evoluția teritorială a fost contradictorie,

prin pierderea Islandei, dar recâștigarea părții de nord a provinciei Schleswig. Inflația postbelică și agitațiile sociale nu au putut fi evitate, dar guvernele au făcut față situației printr-o politică echitabilă și, până la criză, PIB/locuitor a crescut constant, cu mici întreruperi. Criza economică a afectat Danemarca într-o măsură mai mare decât ne-am fi așteptat și guvernele au fost nevoite să ia măsuri de protecție atât în favoarea producătorilor agricoli, cât, mai ales, a muncitorimii, prin reforma socială din 1933. Exporturile agrare au continuat să aducă venituri însemnate, în special cele către Marea Britanie, cu toate acestea ponderea agriculturii în structura economiei daneze a scăzut în favoarea industriei. PIB/locuitor a crescut constant după 1933 și autorul ajunge la concluzia că performanța economică daneză a fost superioară celei a majorității statelor europene. Dacă ne gândim că această performanță s-a bazat în primul rând pe prelucrarea industrială a produselor realizate într-o agricultură în mare parte cooperativizată, atunci concepția lui Virgil Madgearu, care avea în vedere o industrializare de tip asemănător în România, nu mai pare chiar o utopie.

Cu totul diferit a evoluat situația economică în Irlanda, deși cucerirea independenței de stat, această străveche năzuință a irlandezilor, a trezit mai multe speranțe. Dar numeroși factori au împiedicat progresul economic real, printre care se numărau divizarea țării prin separarea provinciei Ulster, războiul civil intern și războiul comercial cu Marea Britanie. Pe bună dreptate se întreabă autorul, ce a justificat declanșarea acestui conflict economic chiar de către Irlanda, în condițiile în care întregul comerț exterior depindea de Marea Britanie, și chiar nu găsește o explicație rațională. Desigur, o politică economică protecționistă a favorizat dezvoltarea în industria autohtonă, dar bilanțul de ansamblu a fost modest. Cu toate acestea, PIB/locuitor a crescut cu 1,4% anual, mai mult decât în Iugoslavia, ca să nu mai vorbim de România unde PIB/locuitor scade cu 0,9% anual, deși nu s-a comis nicio greșeală gravă în politica economică. Se dă un tabel comparativ al evoluției PIB/locuitor între anii 1926-1938 în Irlanda, Marea Britanie, Danemarca, România și Iugoslavia (p. 286) și ne exprimăm din nou dezacordul față de rezultatele calculate de Angus Maddison pentru România.

În perioada interbelică guvernele românești au aplicat diferite măsuri pentru încurajarea industriei naționale, cu toate acestea nu exista un plan oficial concret care să transforme industria într-un instrument de recuperare a înapoierii economice. Spre deosebire de aceasta, în epoca puterii comuniste „industrializarea socialistă” trebuia să accelereze la maximum dezvoltarea economiei românești, cu scopul declarat de a ajunge din urmă în cât mai scurt timp cele mai avansate țări dezvoltate pe plan mondial. Statul socialist avea toate mijloacele la îndemână, întrucât a concentrat toate resursele economice în mâinile partidului comunist, care a trecut la „dezvoltarea planică proporțională a economiei naționale”. În toate țările socialiste s-a promovat o industrializare accelerată, mai ales în România s-au depus supraeforturi în acest sens, în special în epoca în care Nicolae Ceaușescu se străduia să dovedească întregii lumi că țara condusă de el se dezvoltă cel mai repede și e pe cale să se producă „miracolul economic românesc”. Desigur, nu se poate nega ampla dezvoltare economică a României socialiste, cu toate acestea Bogdan Murgescu este nevoit să subscrie la concluziile statisticilor internaționale, din care reiese că nu s-a reușit nicidecum o recuperare a înapoierii tradiționale până în anul 1989. Din nou autorul caută să furnizeze explicații corespunzătoare și constată că „șocul petrolier” din anii 1973-1981 a redus în foarte mare măsură posibilitățile României de a se aproviziona cu țiței ieftin. Dacă acest factor era oarecum obiectiv și greu de ocolit, reacția factorilor de răspundere românești a fost greșită, ceea ce a dus la prelungirea și agravarea crizei energetice. Nicolae Ceaușescu a contribuit din plin la elaborarea acestor reacții, deținând întreaga putere în mâinile sale, iar Bogdan Murgescu nu pierde ocazia de a alcătui o listă a deciziilor sale economice aberante. De fapt, rolul personal al lui Nicolae Ceaușescu s-a suprapus peste trăsăturile neperformante ale sistemului politic și economic socialist, care s-a dovedit a fi ultraconservator și nereformabil, deși s-a proclamat a fi cel mai avansat sistem social-economic din istoria omenirii. Imperfecțiunile sistemului socialist au fost analizate de numeroși istorici, politologi și economiști, iar Bogdan Murgescu a reușit să spicuiască cu foarte mare dibăcie trăsăturile esențiale ale mecanismului de funcționare a partidului-stat. O idee de care s-a cramponat cu rigiditate Nicolae Ceaușescu a fost cea a dezvoltării „suverane și independente”, în condițiile internaționalizării forțelor economice mondiale, ceea ce a îngustat, în realitate, posibilitățile evoluției de perspectivă ale României. În comparație cu aceasta, Danemarca și Irlanda, după rezultate economice discutabile și contradictorii în primii ani postbelici, au aderat de la 1 ianuarie 1973 la Comunitatea Economică Europeană, înregistrând ulterior creșteri remarcabile, deși „șocul petrolier” le-a

afectat și pe ele. Mai mult decât atât, Irlanda, beneficiind de importante investiții străine, s-a dezvoltat foarte rapid după 1987, devenind „tigrul celtic al Europei”. Dimpotrivă, economia etatistă a României a intrat într-o cădere iremediabilă exact în anii 1988-1989 și s-a prăbușit laolaltă cu întregul sistem socialist bazat pe mijloace artificiale de constrângere și reprimare a factorilor firești de evoluție. Nu e de mirare pentru nimeni că structurile sociale și elitele politice românești erau mai puțin pregătite pentru tranziția la economia de piață decât cele ale țărilor înconjurătoare și de abia în anii 1996-2000 s-au luat măsuri hotărâtoare pentru accelerarea reformelor necesare. Decalajele economice în comparație cu țările dezvoltate ale Europei s-au agravat, conform datelor statistice prezentate de autor, chiar dacă la 1 ianuarie 2007 s-a integrat România în Uniunea Europeană. Șansele aparente de relansare pentru Iugoslavia păreau mai convingătoare, astfel că destrămarea brutală și sângeroasă a federației a surprins cea mai mare parte a opiniei publice europene. Cu toate acestea, Bogdan Murgescu sintetizează în câteva pagini reușite contradicțiile fundamentale ale sistemului social-politic și economic din fosta Iugoslavie, furnizând explicații sintetice mai convingătoare decât numeroase volume întregi dedicate acestei teme. Dar nu e de mirare acest lucru, întrucât secțiunea de concluzii a cărții reprezintă de fapt un manual succint de evoluționism social în care autorul dovedește că înțelege pe deplin principalele pârghii ale dezvoltării social-economice. Tocmai de aceea nu formulează concluzii definitive, întreaga construcție intelectuală a cărții fiind în așa fel concepută încât să lanseze o dezbatere, o provocare pentru cititor. Rămân serioase premise de interogație după lectura acestei cărți temeinice, construită pe baza unei metodologii de cercetare inedite, un principiu fundamental de evaluare fiind acela al cuprinderii „jumătății pline” și a „jumătății goale” a paharului, ca unitate de măsurare a procesului social economic. Imensa muncă de documentare din literatura științifică românească și internațională îl avantajează pe Bogdan Murgescu, care, spre deosebire de mulți alți autori, își citează întotdeauna și corect sursele, folosind un aparat critic impresionant. Pe de altă parte însă – nu-i așa? – cu cât află mai multe, cu atât ai mai multe de scotocit, zgândărit și verificat. Astfel încât numeroase pagini ale cărții sunt concepute de parcă eterna îndoială ar fi o sursă de inspirație. Anumite certitudini se pot însă desprinde, astfel că Bogdan Murgescu are meritul de a fi dimensionat la proporțiile ei reale evoluția social-economică românească în context european, cu prețul demolării a numeroase mituri înrădăcinate în conștiința istorică.

Ludovic Báthory

Vasile PUȘCAȘ, *Managing Global Interdependencies*, Cluj-Napoca, Edit. Eikon, 2010, 288 p.

Cartea *Managing Global Interdependencies*, apărută în 2010, relevă o viziune sinoptică și evolutivă a fenomenului interdependențelor globale, în contextul transformării sistemului internațional. Profesorul Vasile Pușcaș a decis să analizeze natura interdependenței globale în sistemul internațional contemporan prin prisma unui demers interdisciplinar, un studiu al comportamentului actorilor (statali și nonstatali), al procesului de globalizare, regionalizare, integrare și, mai ales, al managementului internațional. Managementul internațional este conceptualizat dintr-o perspectivă inedită, acesta fiind rezultatul unor raporturi care se stabilesc nu doar în mediul economic, ci și în cel social, cultural și politic.

Există două idei a căror abordare este fixată de autor încă de la începutul comunicării. El va demonstra, în primul rând, că managementul interdependențelor globale este un instrument necesar pentru obținerea avantajului competitiv, ca, mai apoi, să investigheze amănunțit care sunt acele procese care devin motoarele transformărilor în sistemul internațional.

După o introducere cuprinzătoare asupra importanței studiului managementului interdependențelor globale într-un sistem internațional aflat într-o continuă redefinire și regândire a atributelor sale, autorul identifică, în primul capitol, intitulat *Managementul interdependențelor globale*, schimbările graduale care au marcat agenda internațională odată cu sfârșitul Războiului Rece, stăruint asupra momentului generat de declanșarea crizei economice și financiare. Acest moment oferă un debut necesar eforturilor analitice orientate asupra efectelor interdependenței, intensificării globalizării, managementului strategic, restructurării instituțiilor financiare internaționale, a cooperării internaționale. După cum rezultă din